

УДК 631.164.23

Н. В. Зинченко

Луганський національний аграрний університет

СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА УКРАЇНИ

У статті розглянуто стан розвитку сільського господарства в Україні. Визначені причини, які заважають подальшому зростанню сільського господарства та розглянуті перспективи розвитку агропромислового комплексу України.

Ключові слова: сільськогосподарське виробництво, сільськогосподарські підприємства, господарства населення, продукція тваринництва, аграрний ринок.

Важливою складовою агропромислового комплексу (АПК) є сільське господарство, одиниця валової продукції якого створює умови для виробництва більше десяти одиниць в інших галузях економіки країни. Дана галузь забезпечує зайнятість 4 млн. осіб сільського населення, сприяє створенню робочих місць у пов'язаних з нею сферах виробництва, сприяє розвитку сільських територій, захищає суспільство від негативних наслідків надмірної урбанізації [3]. Саме тому Законом України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» від 15 травня 1992 р. її розвиток визнано пріоритетним.

У подальшому розвитку агропромислового комплексу особливе місце займає сільське господарство, яке поєднує особисті, колективні і суспільні інтереси і створює необхідні умови для ефективнішого функціонування АПК.

Дослідження проблем щодо подальшого розвитку агропромислового комплексу України та значення сільського господарства в забезпеченні економічного розвитку країни обумовлює інтерес до різних аспектів його розвитку з боку як науковців, так і практиків. Особливо слід відзначити праці Андрійчука В. Г. [4], Богачева В. І. [2], Гайдуцького П. І. [5], Саблука П. Т. [3], Ткаченко В. Г. [2], Могильного О. М. [6] та ін. Зокрема, питання щодо подальшого розвитку сільського господарства, окремі аспекти розвитку агропромислового комплексу повинні набувати відповідного висвітлення в науковій літературі.

Метою даної статті є виявлення причин, які не дозволяють покращити рівень життя сільського населення та визначити перспективи подальшого розвитку сільського господарства усіх регіонів України.

З часу набуття Україною незалежності прийнято понад 150 законів, пов'язаних з сільськогосподарською діяльністю і селом, спрямованих на покращення рівня життя сільського населення, але вони не мали позитивного впливу і не покращили життя людей у сільській місцевості країни.

З переходом економіки на ринкову основу сільське господарство, як галузь із сезонним виробництвом і уповільненим оборотом капіталу, поставлено в гірші умови порівняно з іншими галузями [6].

Проаналізуємо стан сільського господарства за 2010–2011 рр.

ВВП за IV квартал 2010 р. порівняно з відповідним кварталом 2009 р. (у постійних цінах 2007 р.) становив 103 %, а за 2010 р. порівняно з 2009 р. — 104,2 % [1].

Індекс обсягу сільськогосподарського виробництва у січні–лютому 2011 р. порівняно з відповідним періодом 2010 р. становив 105,0 %, у тому числі, у сільськогосподарських підприємствах — 111,7 %, у господарствах населення — 98,7 % [1].

Загальне виробництво продукції сільського господарства в усіх категоріях господарств за січень 2011 р. порівняно з січнем 2010 р. зросло на 5,3 %, у т. ч. у сільськогосподарських підприємствах — на 13,3 %, у господарствах населення — скоротилося на 1,9 % [1].

У структурі реалізації худоби та птиці на забій сільськогосподарськими підприємствами за січень 2011 р. порівняно з січнем 2010 р. частка птиці всіх видів становила 69,1 % (у січні 2010 р. — 72,6 %), у т. ч. бройлерів — 94,3 % (у січні 2010 р. — 96,5 %); великої рогатої худоби — 9,2 % (у січні 2010 р. — 9,7 %), свиней — 21,5 % (у січні 2010 р. — 17,4 %) [1]. Виробництво основних видів продукції тваринництва за 01.01.2010–01.01.2011 р. показано у таблиці 1.

Таблиця 1

Виробництво основних видів продукції тваринництва

Продукція	Усі категорії господарств		Сільськогосподарські підприємства		Господарства населення		Частка населення, %	
	січень 2011 р.	у % до січня 2010 р.	січень 2011 р.	у % до січня 2010 р.	січень 2011 р.	у % до січня 2010 р.	січень 2011 р.	у % до січня 2010 р.
М'ясо ¹ , тис. т	280,3	105,3	127,7	115,3	152,6	98,3	54,4	58,4
Молоко, тис. т	563,9	98,1	153,7	102,1	410,2	96,6	72,7	73,8
Яйця, млн. шт.	1371,7	122,9	1054,4	129,8	317,3	104,5	23,1	27,2

¹ Реалізація худоби та птиці на забій (у живій вазі).

У січні 2011 р. в аграрних підприємствах загальний обсяг вирощування худоби та птиці перевищив рівень січня 2010 р. на 10,6 %, у т. ч. свиней — на 21,2 %, птиці — на 8,0 %, великої рогатої худоби — на 4,2 %. Середньодобові прирости великої рогатої худоби на вирощуванні, відгодівлі та нагулі збільшилися на 11,7 %, свиней — на 7,9 %. Відношення загального обсягу вирощування худоби та птиці до їх реалізації на забій становило 115,1 % (у 2010 р. — 119,4 %) [1]. Поголів'я основних видів худоби та птиці показано у таблиці 2.

На початок лютого 2011 р. господарствами населення утримувалося 66,7 % загальної чисельності великої рогатої худоби (у 2010 р. — 66,5 %), у т. ч. корів — 77,7 % (у 2010 р. — 77,9 %), свиней — 53,4 % (у 2010 р. —

54,9 %), овець і кіз — 82,3 % (у 2010 р. — 81,6 %), птиці всіх видів — 44,0 % (у 2010 р. — 46,1 %) [1].

Таблиця 2

Поголів'я основних видів худоби та птиці (тис. голів)

Тварини	Усі категорії господарств			Сільськогосподарські підприємства			Господарства населення		
	на 1 лютого 2011 р.	до 1 лютого 2010 р.		на 1 лютого 2011 р.	до 1 лютого 2010 р.		на 1 лютого 2011 р.	до 1 лютого 2010 р.	
		+, -	у %		+, -	у %		+, -	у %
Велика рогата худоба	4594,8	-307,6	93,7	1528,5	-111,4	93,2	3066,3	-196,2	94,0
У т. ч. корови	2639,9	-96,8	96,5	588,5	-15,6	97,4	2051,4	-81,2	96,2
Свині	7853,9	287,8	103,8	3659,3	245,4	107,2	4194,6	42,4	101,0
Вівці та кози	1813,5	-42,0	97,7	320,3	-20,9	93,9	1493,2	-21,1	98,6
Птиця	194104	10649	105,8	108741	9920	110,0	85363	729	100,9

Загальний обсяг реалізованої аграрними підприємствами власно виробленої продукції за січень 2011 р. порівняно з січнем 2010 р. збільшився на 22 %, у т. ч. продукції рослинництва — на 34 %, продукції тваринництва — на 13 %. Реалізацію основних видів продукції аграрними підприємствами, крім малих підприємств, показано у таблиці 3.

Таблиця 3

Реалізація основних видів продукції аграрними підприємствами у січні 2011 р.¹

	Обсяг реалізованої продукції		Середня ціна реалізації продукції		
	тис. т	у % до січня 2010 р.	грн. за т (тис. шт.)	у % до січня 2010 р.	у % до грудня 2010 р.
Зернові культури	609,4	93,2	1379,6	142,0	114,9
у тому числі					
пшениця	273,4	100,4	1308,7	137,6	120,1
жито	6,6	19,1	1133,7	171,8	117,4
ячмінь	32,5	42,4	1355,2	173,3	132,5
кукурудза	270,9	112,1	1346,8	126,4	108,4
Насіння соняшника	170,0	174,3	3585,4	141,6	103,6
Соя	89,1	502,7	2890,7	97,4	107,5
Ріпак	1,9	38,3	3511,7	142,3	111,2
Худоба та птиця (у живій вазі)	123,0	112,0	10759,3	107,9	92,4
у тому числі					
велика рогата худоба	12,4	106,2	10468,0	115,6	103,2
свині	26,1	136,4	11591,0	88,2	95,1
птиця	84,3	106,9	10546,9	112,9	90,1
Молоко та молочні продукти	134,6	103,7	3003,9	101,7	87,1
Яйця, млн.шт.	916,0	129,0	500,0	96,4	87,2

¹ Державний комітет статистики України, 2011.

Середні ціни продажу аграрної продукції сільськогосподарськими підприємствами за всіма напрямками реалізації за січень–лютий 2011 р. порівняно з відповідним періодом 2010 р. зросли на 19 %, у тому числі продукції рослинництва — на 42 %, тваринництва — знизилася на 1 %. У лютому 2011 р. порівняно з січнем середні ціни реалізації сільськогосподарської продукції зросли на 4 %, у тому числі продукції рослинництва — на 13 %, продукції тваринництва — знизилася на 9 % [1].

Безпосередньо в аграрних підприємствах зберігалось 6,6 млн т зерна (на 10 % менше), у т. ч. 2,7 млн т пшениці, 1,0 млн т ячменю, 2,1 млн т кукурудзи, 0,1 млн т жита. Зернозберігаючі та зернопереробні підприємства мали в наявності 7,6 млн т зерна (на 1,5 % менше), у т. ч. зернозберігаючі — 5,8 млн т (на 9 % більше) [1].

Запаси насіння соняшника становили 3,3 млн т (на 8 % більше, ніж на 1 березня 2010 р.), із них безпосередньо в аграрних підприємствах (крім малих) зберігалось 0,8 млн т (на 30 % менше), підприємствах, що здійснюють його переробку та зберігання — 2,5 млн т (на 29 % більше, ніж у 2010 р.) [1].

Також слід відзначити соціальні проблеми, які впливають на розвиток сільських територій та сільського господарства. Це відсутність мотивації до праці, безробіття, бідність та трудова міграція, занепад соціальної інфраструктури, поглиблення демографічної кризи та відмирання сіл. Середньорічна зарплата в сільському господарстві у 2007 р. була в 1,9 раза нижча, ніж в середньому по економіці країни і у 2,2 — ніж у галузях промисловості. За межею бідності знаходиться кожний третій селянин [6].

Трудова зайнятість сільського населення за 2001–2007 рр. зменшилася на 7 %, а в сільськогосподарських підприємствах — у 2,7 рази [6]. Наявність основних життєзабезпечуючих чинників у сільських населених пунктах (заклади освіти, охорони здоров'я, культури, побуту, комунального господарства тощо) значно менша потреби і досягнутого рівня в містах.

Відбувається деіндустріалізація сільського господарства. Основний капітал галузі зменшився за 1996–2007 рр. в 1,6 рази, а в сільськогосподарських підприємствах — у 3 рази. При цьому частка сільського господарства в основних фондах всієї економіки зменшилася з 14,3 % до 5,7 %. Забезпеченість аграрних підприємств тракторами, комбайнами та іншою технікою становить 45–50 % від потреби. Понад 90 % наявних технічних засобів потребують заміни через їх зношеність [6].

Так у 2010 р. у порівнянні до 2009 р. виробництво валової продукції сільського господарства в усіх категоріях господарств зменшилося на 1,0 %.

На споживчому ринку у січні 2010 р. ціни на продукти харчування та безалкогольні напої зросли на 1,3 %. Найбільше (на 7,2 % та 6,6 %) подорожчали продукти переробки зернових та овочі. На 4,3–1,6 % зросли ціни на олію, фрукти, цукор та маргарин. Водночас на 3,3–0,1 % стали дешевшими тваринні жири, яйця, свинина, м'ясо птиці, сири, рис та масло [1].

У виробництві харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів продукція подорожчала на 0,8 %, у т. ч. у виробництві цукру — на 5,5 %, борошномельно-круп'яних продуктів — на 4,5 %, олії та тваринних жи-

рів — на 1,4 %, переробці та консервуванні овочів та фруктів — на 1,3 %, виробництві хліба і хлібобулочних виробів — на 0,6 %. Разом з цим у виробництві м'яса і м'ясопродуктів відбулося здешевлення продукції на 2,5 % [1].

Проте, незважаючи на певні позитивні зрушення, в аграрній сфері існує багато невирішених проблем. Не зменшується чисельність збиткових господарств, питома вага яких становить 38 % від загальної їх кількості. Тривалий час залишається низьким рівень використання сільськогосподарських угідь [6]. У галузі найнижча заробітна плата, досить слабка соціальна захищеність селян порівняно з іншими галузями економіки. Не менш важливою проблемою є оновлення машинно-тракторного парку господарств, проведення технологічної переорієнтації на сучасні ресурсозберігаючі технології виробництва конкурентоспроможної продукції. Надто багато невирішених проблем у тваринництві. В країні не вистачає м'яса та молокопродуктів, а значна кількість виробленої тваринницької продукції не знаходить каналів реалізації через низьку її якість та платоспроможність населення. Можна погодитися з вченими-аграрниками [2, 3, 4, 5] в тому, що існує ряд причин, які заважають підвищенню зростання сільського господарства:

- відсутність у суспільстві зрозумілої і прийнятної для всіх його громадян національної ідеї розбудови країни та ролі сільського господарства у забезпеченні соціальної стабільності й економічного зростання суспільства;

- невизнання при формуванні бюджетної політики об'єктивної нерівності умов відтворення сільського господарства з іншими галузями і сферами діяльності економіки, що викликано сезонністю виробництва, залежністю від природноекономічних умов, довготривалістю термінів виробничих циклів й відповідно уповільненим оборотом капіталу та традиційно обмеженою державною підтримкою облаштування сільських територій;

- відсутність паритетних економічних відносин між аграрним сектором й іншими галузями національної економіки та державної політики підтримки рівноправних умов відтворення у сільському господарстві;

- невідповідність програм реформування економіки сільського господарства і результатів їх здійснення законодавчо визначеним соціальним пріоритетам, незадовільний законодавчий захист прав власності селян на землю і майно;

- некомплексність і непослідовність розв'язання завдань аграрної реформи в Україні, відставання створення відповідних економічних механізмів, відсутність ефективною цінової політики та фінансового обслуговування виробництва, а також стимулювання впровадження інновацій і розвитку інтеграційних партнерських відносин в агропромисловому виробництві і невиключення вартості земель сільськогосподарського призначення в економічний обіг;

- недостатньо розвинена інфраструктура аграрного ринку, тінізація каналів збуту сільськогосподарської продукції, їх монополізація торговим і фінансовим капіталом; відсутність професійного інформаційного забез-

печення селянства щодо знань та навичок господарювання в ринкових умовах;

– відсутність умов та заходів щодо підвищення зайнятості, створення додаткових робочих місць у сільській місцевості й підвищення рівня доходів, а також системного кредитного забезпечення і страхового обслуговування сільського господарства; викривлена по відношенню до села податкова політика;

– неефективна державна політика щодо створення умов для розвитку кооперативних та інших некомерційних об'єднань сільськогосподарських товаровиробників у сфері заготівлі, переробки, реалізації продукції та фінансового й транспортного обслуговування товарних потоків від виробників до споживача.

Тому для забезпечення подальшого розвитку аграрної сфери України «Інститутом аграрної економіки» УААН була розроблена Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 р. Головною метою програми є забезпечення життєдіяльності сільського господарства, його конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках, гарантування продовольчої безпеки країни, створення умов для комплексного розвитку сільських територій, збереження сільського укладу життя та селянства, як носія української ідентичності, культури й духовності.

Виконання зазначеної програми забезпечить [6]:

– збереження сільських населених пунктів, а також зростання ефективною зайнятості сільського населення, підвищення рівня його доходів і середньомісячної заробітної плати до рівня, не нижче середнього в галузях національної економіки;

– формування ємності аграрного ринку за рахунок вітчизняної сільськогосподарської продукції на рівні, що гарантує продовольчу незалежність країни та створення інфраструктури внутрішнього аграрного ринку, розширення обсягів біржової торгівлі, формування національної мережі гуртових (оптових) сільськогосподарських ринків, інформаційно-комунікативних мереж та транспортного забезпечення;

– зростання обсягів виробництва валової продукції сільського господарства в 2015 р. у 1,6 рази, а її експорту — в 2 рази порівняно, наприклад, з 2005 р.;

– дохід від реалізації продукції лише в сільськогосподарських підприємствах за 2007–2015 рр. до 607 млрд грн, або в середньому за рік 67,5 млрд грн, що у 2,9 рази більше, ніж у 2005 р., а рівень рентабельності виробництва зросте з 7,8 % до 21,8 % у 2015 р.;

– зростання обсягів інвестицій в аграрний сектор у 2 рази та надходжень податків і зборів від аграрного сектора до зведеного бюджету у 2,5 рази;

– збільшення завантаження переробних підприємств, відродження сільськогосподарського машинобудування, збереження робочих місць в галузях-партнерах сільського господарства та покращення технічного оснащення сільського господарства у 1,3 рази;

– впровадження базових агроекологічних вимог і стандартів у практику відповідно до Національного Кодексу сталого агрогосподарювання.

Лише визнання і утвердження цієї ідеї дасть можливість врахувати національні особливості, надавши цим самим їй статус національної та на основі цього розробка програми розвитку економіки держави й окремих її сегментів довго-, середньо- і короткострокового характеру. Без такої ідеї ці програми, якщо і будуть розроблені, то не зможуть бути реалізовані [6].

Також слід відзначити надзвичайно велику проблему — недосконалість механізмів розподілу як земельних ресурсів, так і аграрного та соціального бюджету. Необхідно зробити наступний крок в освоєнні ринку землі — через норму прибутку передбачати отримання у сільськогосподарському виробництві доходів на основні й оборотні фонди та землю. Головна увага повинна бути зосереджена на залученні інвестицій в аграрний сектор, перш за все, внутрішніх, поліпшенні загального інвестиційного клімату в країні.

Таким чином, для подальшого розвитку агропромислового комплексу регіонів України потрібно:

- прискорити розробку та впровадження нових механізмів господарювання, які б забезпечували адаптацію підприємств до ринкових умов, а також економічні умови для оптимізації цінкових співвідношень між продукцією сільського господарства та інших галузей економіки країни;

- здійснити фінансове оздоровлення, в тому числі за рахунок реструктуризації заборгованості сільськогосподарських товаровиробників бюджетам усіх рівнів, державним позабюджетним фондам, постачальникам паливно-енергетичних ресурсів;

- створити спеціалізовану фінансову систему обслуговування товаровиробників АПК;

- створити державні резервні продовольчі фонди, насамперед зерна, й організувати державне регулювання їх ринків;

- забезпечити мобілізацію державних кредитних ресурсів та створити відповідні умови для залучення приватних інвестицій у виробництво сільськогосподарської техніки, розширення лізингу на сприятливих умовах;

- розробити заходи щодо відновлення технічної оснащеності сільського господарства;

- відновити з урахуванням ринкових відносин систему страхування в сільському господарстві.

На основі зазначеного можна зробити висновок: у результаті реформування аграрного сектора України зростає економічна ефективність виробництва в агропромисловому комплексі, підвищується його кредитна, інвестиційна й інноваційна привабливість, що, в кінцевому підсумку, стане вирішальною умовою забезпечення успішного виробництва конкурентоспроможної продукції не тільки для захисту внутрішнього ринку, а й для виходу з нею на зовнішній ринок, освоєння європейських стандартів господарювання.

Список використаної літератури

1. Офіційний сайт Державного комітету статистики України: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Ткаченко В. Г., Богачев В. И. Аграрная реформа в Украине: результаты, перспективы завершения : Монография / Под общ. ред. профессора Ткаченко В. Г. и профессора Богачева В. И. — Луганск: Книжковий світ, 2006. — 228 с.
3. Саблук П. Т. Агропромисловий комплекс: стан, тенденції та перспективи розвитку / Інформаційно-аналітичний збірник. — К.: ННЦ «ІАЕ» УААН, 2003. — Вип. 6. — 764 с.
4. Андрійчук В. Г. Теоретико-методологічне обґрунтування ефективності виробництва // Економіка АПК. — 2005. — № 5.
5. Аграрна реформа в Україні / П. І. Гайдуцький, П. Т. Саблук, Ю. О. Лупенко, В. Я. Месель-Веселяк, М. М. Федоров; Ред. П. І. Гайдуцький; Нац. наук. центр «Ін-т аграр. економіки». — К.: ННЦ «ІАЕ» УААН, 2005. — 422 с.
6. Агропромисловий комплекс України: стан та перспективи розвитку. Науковий збірник за матеріалами VII Пленуму Співки економістів України та Всеукраїнської науково-практичної конференції / Під загальною редакцією Оскольського В. В. — К.: Аратта, 2009. — 350 с.

Н. В. Зинченко

Луганский национальный аграрный университет

СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА УКРАИНЫ

Резюме

В статье рассмотрено состояние развития сельского хозяйства в Украине. Определены причины, которые мешают последующему росту сельского хозяйства и рассмотрены перспективы развития агропромышленного комплекса Украины.

Ключевые слова: сельское хозяйство, сельскохозяйственные предприятия, хозяйства населения, продукция животноводства, агропромышленный комплекс.

N. V. Zinchenko

Lugansk national agrarian university

STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL PRODUCTION OF UKRAINE

Summary

In the article development of agriculture status is considered on Ukraine. Reasons which interfere with subsequent growth of agriculture and the prospects of development of agroindustrial complex of regions of Ukraine are considered are certain.

Key words: agriculture, agricultural enterprises, economies of population, products of stock-raising, agroindustrial complex.